

УДК [159.9:351.743](477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Досліджено взаємозв'язок професійної ідентичності курсантів навчальних закладів МВС України й особливостей криз становлення молодого фахівця на завершальному етапі навчання. Визначено перспективні завдання відомчої освіти та нагальні напрямки наукових пошуків для забезпечення ефективної професіоналізації працівників поліції.

Кардинальні соціальні й інституційні зміни, що спостерігаються останніми роками в українському суспільстві, поставили на порядок денний питання ефективного функціонування владних структур відповідно до сучасних демократичних вимог та європейських взірців. Зокрема, це актуалізувало проблеми ґрунтовної трансформації інституту поліції, оновлення змісту та практик професійної діяльності правоохоронців, а отже, й підготовки висококваліфікованих працівників, здатних професійно вирішувати правоохоронні завдання в якісно нових реаліях соціальних відносин. Головні вимоги в царині професійної

освіти пов'язані із цілеспрямованим системним підвищенням якості підготовки працівників поліції й озброєнням їх сучасними професійними компетенціями. Одним із головних критеріїв професійного становлення особистості в теорії професіогенезу визначається розвиток професійної ідентичності.

У соціально-гуманітарному просторі професійна ідентичність традиційно досліджуються як елемент соціальної ідентичності (М. Заковоротна, Н. Іванова); структурний компонент самосвідомості особистості (Л. Шнейдер, Е. Зеєр, А. Сергєєва, І. Дружиніна); критерій професіоналізму та професійної придатності (Ю. Поваренков, С. Пухно, А. Маркова, О. Єрмолаєва). Значними є напрацювання психолого-педагогічної спільноти також у галузі дослідження професійної ідентичності правоохоронців на етапі здобуття фахової вищої освіти (О. Бандурка, О. Землянська, В. Погрібна, Л. Балабанова, С. Ковальчишина, Я. Андрушко).

Суттєві зміни умов професійної соціалізації працівників поліції істотно вплинули на зміст «кризи випускника», яка полягає у протиріччі між оцінюванням себе як професіонала та вимогами, що висуваються професією. За існуючою психологічною класифікацією ця криза належить до категорії нормативних, тобто необхідних для повноцінного розвитку особистості, успішне її подолання забезпечує перехід на нову стадію професійного становлення. Однак питання взаємозв'язку професійної ідентичності курсантів навчальних закладів МВС України й особливостей криз становлення молодого фахівця на завершальному етапі навчання та в період післявузівської адаптації дотепер залишаються маловивченими.

Е. Зеєр і Е. Симанюк під кризами професійного становлення розуміють нетривалі за часом періоди (до 1 року) кардинальної перебудови професійної свідомості, діяльності та поведінки особистості, зміну вектора її професійного розвитку. Ці кризи призводять до переорієнтації на нові цілі, до корекції та ревізії соціально-професійної позиції, обумовлюють зміну практик професійної діяльності й взаємин з оточуючими [1]. Періодична зміна стабільних і критичних періодів взаємодії фахівця з професією та конструктивне проходження ним через кризи свідчить про якісну перебудову психіки людини, появу новоутворень, зміну «сміслових структур професійної свідомості», а отже, перехід на більш високий рівень професійного розвитку. Негативний результат професійної кризи є свідченням розгортання професійних деструкцій і подальшої «негативізації» професійної ідентичності.

За концепцією Ю. Поваренкова, професійну ідентичність як критерій професійного розвитку можна розуміти через суб'єктивні та

об'єктивні аспекти прийняття курсантами ВНЗ: а) себе як професіонала; б) професійної діяльності як способу самореалізації та задоволення потреб; в) системи цінностей і норм, характерних для професійної спільноти правоохоронців [2]. Генеза становлення професійної ідентичності починається з первинного обрання професійної спрямованості та усвідомлення своєї професійної приналежності (когнітивний аспект), мотиваційно-змістовного наповнення її системою особистісних смислів до емоційного-оціночного прийняття професійної приналежності й узгодження поведінкових паттернів між власними та соціальними експектаціями.

Ідентифікаційні аспекти професійних криз, що притаманні курсантському середовищу, доцільно розглядати з позиції концепції соціальної реалізації професіонала, в якій структура професійної ідентичності представлена такими компонентами: інструментальним (володіння професійними знаннями, уміннями та навичками); індивідуальним (осмислення цінності професії та формування Я-концепції); соціальним (відповідність соціальним й організаційним запитам щодо якості виконуваної професійної діяльності) [3, с. 3]. Індикаторами переживання професійної кризи на етапі фахової освіти є: «внутрішній», що відображає незадоволеність собою як фахівцем, низьку професійну самооцінку, невдоволення власними знаннями, вміннями та навичками, сумніви щодо вибору професії тощо; «зовнішній» – невдоволення освітнім середовищем, організаційно-педагогічними умовами, якістю чи змістом навчання, організацією служби, тривалістю практики тощо.

Перший рік навчання є найскладнішим для курсантів. Нові умови життєдіяльності здійснюють психологічний вплив на першокурсників, що спричиняє певні переживання: сумніви у правильності вибору життєвого шляху, невпевненість у власних можливостях засвоїти всі вимоги нового середовища тощо. Першокурсники сповнені ентузіазму, позитивно ставляться до майбутньої професії, однак сприймають її переважно за загальними ознаками й ідеалізованими якостями поліцейського. Їх уявлення є дифузними, а професійна ідентичність – передчасною. У свою чергу, на четвертому році навчання курсанти демонструють кращі показники рівня адаптації до специфічних умов, образ професії набуває «активних» рис. Вони, загалом, адекватно усвідомлюють свої можливості та здібності, однак спостерігається вже певне емоційне охолодження – професійна діяльність сприймається більш нейтрально.

Цінним є виділення професійних типів на основі критеріїв сформованості компонентів професійної ідентичності та переживання кризи професійного розвитку молодих фахівців, запропоноване Е. Гініатулловою [3, с. 15]:

1. «Прихильний» – позитивний вихід із професійної кризи, формування позитивної професійної ідентичності. Курсанти такого типу мають високі моральні принципи, прихильні до професії та не мають внутрішнього конфлікту з її складовими, прагнуть професійного вдосконалення, долають складні професійні ситуації і труднощі, на фоні загальної стабільності в структурі професійної ідентичності мають несистемні показники за окремими її проявами: емоційним або функціональним.

2. «Розчарований» – негативний вихід із професійної кризи. Курсант добре обізнаний щодо майбутньої професії, проте слабо ототожнює себе з нею, своє місце у правоохоронній сфері розцінює як «символічне» або тимчасове, відбувається руйнування професійної ідентичності. Як наслідок, такі курсанти в подальшому йдуть із професії.

3. «Байдужий» – відсутнє переживання професійної кризи та не формується фахова професійна ідентичність. Я-образ містить формальні описи, спостерігається поверхнєве ставлення до навчальної та професійної діяльності. Така ситуація свідчить про прояви професійної деструкції практично з першого року навчання. До цієї групи належать курсанти, які свідомо відкидають професію правоохоронця (вибір вищу обумовлений зовнішніми факторами, такими, як влада, настанови батьків тощо) і довчаються виключно для отримання диплома про вищу освіту.

Професійне становлення особистості курсанта характеризується нерівномірністю (наявністю криз професійного розвитку, які відбуваються як на стадії професійного навчання, так і на стадії самостійної професійної діяльності) та гетерохронністю (неузгодженістю розвитку підструктур особистості, різною швидкістю і глибиною їх перетворення, розбіжністю динаміки зміни критеріїв професіоналізації). У свою чергу, виникнення нормативної професійної кризи в курсантів на етапі завершення фахового навчання першочергово пов'язане з переживанням внутрішнього конфлікту: актуалізацією в структурі професійної ідентичності індивідуальної компоненти та її неузгодженістю з операційною, часто протиріччям і «розмитістю» існуючих вимог до професіонала, індивідуальних домагань і засвоєних у ході навчання знань, умінь і навичок, перспективних переживань щодо кар'єрних настанов й адаптації до нового професійного середовища, неуспішність або формальність якої може призвести до професійного маргіналізму.

Отже, за роки навчання у ВНЗ спостерігається суттєва перебудова особистості майбутнього фахівця, тому одним із основних завдань відомчої освіти МВС є не лише трансляція відповідних професійних знань і навичок, а й активне формування професійної ідентичності особистості курсантів. Необхідні подальші дослідження щодо

психолого-педагогічних аспектів змісту професійного навчання та виховання курсантів під час фахової освіти, концептуалізації критеріїв, показників і механізмів становлення професійного працівника поліції з урахуванням сучасних запитів, удосконалення системи їх соціально-психологічного супроводу на різних етапах професіоналізації та забезпечення оптимального функціонування в ході самостійної професійної діяльності, встановлення індикаторів професійної кризи і визначення сформованості компонентів професійної ідентичності на завершальному етапі навчання, розробки практичних рекомендацій і спеціалізованих психолого-педагогічних технологій щодо подолання проявів професійної деструкції курсантів у період їх професіоналізації.

Список бібліографічних посилань

1. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций: учеб. пособие для вузов. М.: Академ. проект, 2005. 240 с.
2. Поваренков Ю. П. Профессиональное становление личности: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Ярославль, 1999. 359 с.
3. Гиниатуллина Е. И. Профессиональная идентичность на этапе кризиса становления молодого специалиста: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03. М., 2012. 27 с.

Отримано 26.02.2017

